

Dagmara Budek, Edyta Rogowska

Bazy danych w bibliotekach medycznych w Polsce

Forum Bibliotek Medycznych 1/1, 374-379

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mgr Dagmara Budek
Mgr inż. Edyta Rogowska
Szczecin – PAM

BAZY DANYCH W BIBLIOTEKACH MEDYCZNYCH W POLSCE

Niezwykle szybki postęp nauk medycznych oraz nieustanny rozwój zasobów informacji wymagają ciągłego doskonalenia się i aktualizowania kwalifikacji zawodowych lekarzy. Znajomość aktualnego dorobku naukowego opublikowanego na dany temat jest podstawą każdej pracy naukowej. Obecnie, kiedy lawinowo rośnie liczba publikacji w czasopismach naukowych, materiałach zjazdowych, wydawnictwach książkowych, nawet specjalista w wąskiej dziedzinie medycyny nie jest w stanie na bieżąco śledzić opublikowanego dorobku naukowego w zakresie swojej specjalności. Średnio co tydzień na całym świecie ukazuje się około 7 tys. nowych doniesień naukowych dotyczących medycyny oraz nauk pokrewnych. Nie sposób wyobrazić sobie współczesnej informacji naukowej bez komputerowych baz danych.

W medycynie podstawowymi bazami bibliograficznymi są: w zakresie piśmiennictwa zagranicznego MEDLINE, a piśmiennictwa polskiego – Polska Bibliografia Lekarska.

MEDLINE to największa i najbardziej znana w środowisku medycznym baza bibliograficzna na świecie. Tworzona jest przez National Library of Medicine w USA. W chwili obecnej obejmuje publikacje z ponad 4,600 czasopism biomedycznych wydawanych w ponad 70 krajach. Zawiera około 12 mln rekordów bibliograficznych publikowanych od 1966 roku, w ponad 70% uzupełnionych abstraktami. Większość z nich pochodzi z czasopism anglojęzycznych bądź ma streszczenia w j. angielskim. Baza jest aktualizowana na bieżąco. Już w 1971 r. Główna Biblioteka Lekarska nawiązała współpracę z Biomedical Documentation Center (później Medical Information Center) w Karolinska Institutet w Sztokholmie. Początkowo uzyskiwano komputerowe retrospektywne zestawienia tematyczne, a po podpisaniu w 1973 r. porozumienia dotyczącego włączenia Polski do sieci ośrodków współpracujących z MIC – także informacje bieżące. Dostęp do bazy danych MEDLARS drogą konwersacji on-line z komputerem w Sztokholmie GBL uzyskała w roku 1974. Proces wyszukiwania prowadzono w Warszawie, korzystając z połączenia teletransmisyjnego ze Sztokholmem, natomiast gotowe wydruki otrzymywano pocztą. Połączenie to funkcjonowało ponad 15 lat. Obok podstawowej bazy MEDLINE w ten sam sposób przeszukiwano bazę TOXLINE oraz CANCERLIT.

Przełomem w dostępie do bazy MEDLINE i innych bibliograficznych baz danych było upowszechnienie mikrokomputerów oraz technologii zapisywania danych na dyskach optycznych. W latach dziewięćdziesiątych większość bibliotek medycznych udostępniała bazy medyczne w tej technologii. Początkowo były one udostępniane na jednym stanowisku wyposażonym w czytnik CD-ROM, a dane dotyczące poszczególnych lat zapisywano na oddzielnych dyskach optycznych. W krótkim czasie pojawiły się wieże z czterema czy siedmioma czytnikami (np. w bibliotece PAM) dające możliwość równoczesnego przeszukiwania baz z kilku lat. Kolejnym krokiem było pojawienie się oprogramowania serwerów baz danych (np. ERL – Electronic Reference Library), które stworzyło możliwość udostępniania baz z dysków twardych. Początkowo dostęp był możliwy w sieciach lokalnych, a w momencie upowszechnienia Internetu także w sieciach rozległych.

Komplementarną w stosunku do bazy MEDLINE jest bibliograficzna baza danych EMBASE, opracowywana przez Elsevier Science B.V. Obejmuje publikacje z zakresu medycyny, zwłaszcza związane z farmakologią i toksykologią, od 1989 roku, ze szczególnym uwzględnieniem piśmiennictwa europejskiego. Indeksuje artykuły z blisko 4000 czasopism i obecnie zawiera ponad 8 mln rekordów bibliograficznych, w 80% uzupełnionych abstraktami.

Wspomniana już Polska Bibliografia Lekarska od początku istnienia Głównej Biblioteki Lekarskiej upowszechniana była w postaci wydawnictwa drukowanego, opracowywanego retrospektywnie, a od 1963 roku w bieżących comiesięcznych zeszytach jako „Przegląd Piśmiennictwa Lekarskiego Polskiego”. Od 1979 roku rejestrowana jest w systemie zautomatyzowanym. W latach 1979–1990 baza przetwarzana była dla celów wydawniczych. Ze składu komputerowego opublikowano 11 roczników bibliografii bieżącej (IB – Informacja Bieżąca. Przegląd Piśmiennictwa Lekarskiego Polskiego). Od 1994 roku komputerowa baza Polskiej Bibliografii Lekarskiej udostępniana jest na nośniku elektronicznym – początkowo w systemie ISIS, obecnie w systemie Expertus w postaci dwóch oddzielnych baz za lata 1979–1990 oraz 1991–2003. Rejestruje polską literaturę naukową, kliniczną i fachową z dziedziny medycyny oraz nauk pokrewnych, a także popularną z zakresu oświaty zdrowotnej. Baza obejmuje również informacje o monografiach, niepublikowanych pracach doktorskich i habilitacyjnych będących w zbiorach GBL. Obecnie zawiera około 300 000 rekordów i jest jedną z największych bibliografii dziedzinowych w Polsce. Od 1991 roku do bazy wprowadzone są streszczenia dokumentów w języku polskim i angielskim. Wyszukiwanie można prowadzić według każdego znaczącego elementu z opisu bibliograficznego i deskryptorowego opisu treści, np.: według hasła deskryptorowego, słów z tytułu i abstraktu, tytułu czasopisma, roku wydania itp.

Większość baz, dotychczas typowo bibliograficznych, zmienia swój charakter, stając się w pewnym sensie bazami pełnotekstowymi. Przy rekordach bibliograficznych

pojawiają się linki, dzięki którym użytkownik może bezpośrednio dotrzeć do pełnego tekstu.

Jedną z platform udostępniających bazy o takich możliwościach jest EBSCO. Z baz danych EBSCO w Polsce można korzystać w ramach projektu eIFL Direct, który rozpoczął się pod koniec roku 1999 na podstawie kontraktu ramowego pomiędzy OSI a EBSCO Publishing. Koordynatorem projektu w Polsce jest Poznańska Fundacja Bibliotek Naukowych. Biblioteki uczestniczące w tym projekcie mają dostęp do następujących baz danych:

- MEDLINE;
- HEALTH SOURCE: NURSING/ACADEMIC EDITION – baza obejmująca pełne teksty z ok. 600 czasopism z wielu dziedzin medycznych;
- HEALTH SOURCE: CONSUMER EDITION – baza obejmująca pełne teksty ponad 190 czasopism z takich dziedzin jak: nauki medyczne, żywność i żywienie, medycyna sportowa;
- CLINICAL PHARMACOLOGY – baza zawierająca pełną informację o lekach aktualnie dostępnych w USA;
- ACADEMIC SEARCH PREMIER – multidyscyplinarna baza danych, zawierająca pełne teksty artykułów z blisko 2800 czasopism;
- BUSINESS SOURCE PREMIER – zawierająca pełne teksty artykułów z blisko 900 czasopism naukowych z zakresu nauk ekonomicznych i biznesu;
- MASTERFILE PREMIER – zawiera pełne teksty artykułów z blisko 2000 czasopism popularno-naukowych ze wszystkich dziedzin wiedzy;
- NEWSPAPER SOURCE – zawiera wybór artykułów z 240 dzienników ukazujących się na całym świecie;
- ERIC – bibliograficzna baza danych dot. edukacji.

Bazy bibliograficzne połączone są linkami ze wszystkimi bazami pełnotekstowymi dostępnymi na tej samej platformie. Dodatkowo istnieje możliwość powiązania wyników poszukiwań z czasopismami w wersji on-line, do których dana biblioteka ma dostęp, oraz z różnymi katalogami centralnymi, np. z Katalogiem Biblioteki Narodowej. Pozwala to na szybkie zlokalizowanie tytułu czasopisma.

Inną platformą udostępniającą bazy bibliograficzne i pełnotekstowe jest OVID. Zapewnia ona wspólne narzędzia wyszukiwawcze dla wszystkich baz, w tym bazy MEDLINE. W przypadku tej bazy niektóre rekordy bibliograficzne pojawiające się na liście wyników wyszukiwania zawierają odsyłacz „Full Text” prowadzący do pełnego tekstu artykułu w bazie Ovid Biomedical Collection (OBC). Aktualnie OBC obejmuje trzy kolekcje – w sumie 45 czasopism medycznych, np. American Journal of Medicine, Circulation, Diabetes, Lancet, Nature, Science i in. Zawiera pełne teksty publikacji wraz z grafiką. Odnośniki bibliograficzne znajdujące się w spisie literatury na końcu artykułu mają dodatkowo odsyłacze prowadzące do odpowiednich

rekordów w bazie MEDLINE lub w samej OBC (o ile cytowane pozycje należą do zakresu danej bazy).

Coraz częściej biblioteki zawiązują konsorcja umożliwiające dostęp nie tylko do informacji bibliograficznych, ale także do baz pełnotekstowych. Można tu wymienić następujące bazy: Blackwell Synergy, ProQuest Medical Library, Science Direct, Springer Link.

Ogromna ilość istniejących informacji powoduje, że stają się one coraz trudniejsze do ogarnięcia. Pojawiła się potrzeba krytycznej oceny efektów działań medycznych. W odpowiedzi na to zapotrzebowanie powstało Cochrane Collaboration zrzeszające Grupy Współpracujących Recenzentów (Collaborative Review Groups), które zajmują się opracowywaniem wiarygodnej oraz aktualnej informacji związanej z profilaktyką, leczeniem i rehabilitacją w poszczególnych problemach zdrowotnych. Efektem działań tych grup są bazy danych Cochrane Collection. Kolekcja Cochrane zawiera krytyczne analizy i systematycznie aktualizowane przeglądy znaczących prób klinicznych z różnych specjalności medycznych oraz rejestr metaanaliz, protokołów klinicznych, najbardziej wartościowych publikacji przeglądowych i komentarzy wybitnych specjalistów z różnych dziedzin medycyny. W skład kolekcji wchodzi następujące bazy:

- COCHRANE DATABASE OF SYSTEMATIC REVIEWS (CDSR) – pełnotekstowe przeglądy i protokoły kliniczne usystematyzowane według kryteriów jakościowych Cochrane, często wzbogacone metaanalizami;
- COCHRANE CONTROLLED TRIALS REGISTER (CCTR) – bibliografia prac dotyczących randomizowanych prób klinicznych wybranych przez specjalistów Cochrane. Zawiera protokoły publikowane w materiałach konferencyjnych i wielu innych źródłach nie notowanych w MEDLINE i innych bazach bibliograficznych. Jej celem jest systematyczne przeszukiwanie światowych czasopism medycznych i innych źródeł informacji, aby stworzyć pozbawione błędów systematycznych źródło danych dla przeglądów systematycznych;
- DATABASE OF ABSTRACTS OF REVIEWS OF EFFECTIVENESS (DARE) – streszczenia przeglądów prób klinicznych poddanych krytycznej analizie specjalistów z Centrum NHS Centre for Reviews and Dissemination University of York, Anglia lub innych ekspertów, np. z czasopisma Amerykańskiego Kolegium Lekarzy lub czasopisma „Evidence Based Medicine”. Zawiera przeglądy w dziedzinach, w których może jeszcze brakować analiz dokonanych przez grupę Cochrane;
- COCHRANE REVIEW METHODOLOGY DATABASE – bibliografia publikacji poświęconych metodologii tworzenia przeglądów systematycznych.

Innym rodzajem baz danych w dziedzinie medycyny są bazy faktograficzne. Jedną z nich jest Micromedex zawierający zestaw baz faktograficznych o lekach

i substancjach farmakologicznych, obejmujących również wybrane, pełne monografie o substancjach leczniczych, m.in.:

- POISINDEX – zawierający szczegółowe informacje toksykologiczne o preparatach farmaceutycznych i substancjach biologicznych;
- DRUGINDEX – obejmujący informacje o lekach, ich działaniu, dawkowaniu, przeciwwskazaniach, działaniu ubocznym itp.;
- EMERGINDEX – zawierający kliniczne wskazówki dla lekarzy dotyczące diagnozy i postępowania w chorobach ostrych;
- AFTER CARE INSTRUCTION – baza zawierająca gotowe instrukcje dla pacjentów, podające w przystępnej formie ogólne informacje o schorzeniu, wskazówki dotyczące stosowania leków, sposobu odżywiania się itp.

Oprócz baz danych interdyscyplinarnych obejmujących piśmiennictwo z różnych dziedzin, istnieją również bazy wąskospecjalistyczne. Należą do nich m.in.:

- INTERNATIONAL PHARMACEUTICAL ABSTRACTS – baza danych o zagadnieniach związanych z klinicznymi i terapeutycznymi aspektami używania leków, technologią ich wytwarzania, o problemach etyki farmaceutycznej oraz zagadnieniach prawnych;
- CANCERLIT – najpełniejsza baza bibliograficzna obejmująca publikacje z zakresu onkologii, opracowywana przez Narodowy Instytut Raka w USA zawiera piśmiennictwo od 1985 roku;
- PSYCLIT – baza opracowywana przez PsycINFO – oddział American Psychological Association, zawiera informacje o artykułach w czasopismach i książkach z zakresu psychologii, pedagogiki, medycyny, antropologii, fizjologii.

Prezentując bazy danych, nie można pominąć SCI – Science Citation Index, który jest bazą danych bibliograficznych, abstraktów oraz cytowań publikacji z ok. 5300 czasopism naukowych z zakresu matematyki, fizyki, chemii, nauk biologicznych, nauk medycznych, rolnictwa, ekologii, geografii, geologii, oceanografii, meteorologii, nauk inżynierskich, technologii, nauk materiałowych, nauk komputerowych, informatyki, filozofii nauki. Każdy rekord w bazie SCI zawiera dodatkowo spis publikacji cytowanych w danym artykule oraz cytujących dany artykuł. Specjalny tryb przeszukiwania tej bazy pozwala znajdować cytowania artykułów określonego autora (lub współautora).

Większość bibliotek uczelni medycznych udostępnia swoje bazy zarejestrowanym użytkownikom w uczelnianych sieciach internetowych poprzez kontrolę numerów IP bądź też autoryzację za pomocą hasła.

Coraz powszechniejszy dostęp do Internetu stwarza możliwość korzystania z bezpłatnych medycznych baz danych wszystkim zainteresowanym.

W środowisku medycznym dobrze znany jest serwis National Library of Medicine – PubMed. Oprócz bazy MEDLINE udostępnia on również:

- OLDMEDLINE – zawierający 1,5 mln opisów artykułów z lat 1953–1965,
- PUBMED – IN PROCESS – obejmujący artykuły, które są przygotowywane do umieszczenia w bazie Medline,
- PUBMED – AS SUPPLIED BY PUBLISHER – zawierający dane o artykułach nadesłanych przez wydawców.

Rekordy bibliograficzne w tym serwisie uzupełnione są adresami stron internetowych wydawców, na których można znaleźć pełne teksty artykułów, lub firm specjalizujących się w dostarczaniu pełnych tekstów. Część z nich dostępna jest bezpłatnie, a niektóre można kupić.

W czasach tak dynamicznego rozwoju nauk medycznych nie sposób skutecznie dotrzeć do informacji bez korzystania z baz danych, a dzięki ich liczbie i różnorodności nawet najbardziej wymagający użytkownik znajdzie tę najbardziej odpowiednią dla siebie. Ze wszystkich typów baz największą popularnością cieszą się serwisy pełnotekstowe, gdyż czytelnik w efekcie prowadzonego poszukiwania otrzymuje równocześnie pełne teksty artykułów (sam abstrakt często jest niewystarczający). Duża liczba oferowanych baz ma jeszcze inną zaletę: ich twórcy starają się być jak najbardziej konkurencyjni, a narzędzia wykorzystywane do obsługi baz stają się coraz bardziej przyjazne dla użytkownika. Znajomość wymienionych baz i umiejętność korzystania z nich jest podstawą warsztatu naukowego i rozwoju zawodowego lekarza każdej specjalności.

Dr Jolanta Przyłuska
Łódź – IMP

WYKORZYSTANIE BAZY MEDLINE DO ANALIZY POLSKIEGO PIŚMIENNICTWA Z MEDYCZYNY PRACY

Bazy jako źródło informacji naukowej

Piśmiennictwo naukowe jest jedną z form dokumentowania badań w dowolnej dziedzinie nauki. Zjawiska zachodzące w otaczającym nas świecie znajdują odbicie w nauce, a co za tym idzie w piśmiennictwie i jego społecznym funkcjonowaniu [1]. Wiedza naukowa natomiast rozpowszechniana jest między innymi wskutek aktywnego poszukiwania jej przez odbiorców, a dalsze przekazywanie i udostępnianie wyników badań wiążą się ze sobą tworząc system komunikacji naukowej między uczonymi [2].

Tak jak w XV wieku wynalazek Gutenberga zdecydował o formie przekazywania wiedzy w postaci drukowanej, tak obecnie przełomowe znaczenie w rozwoju sposobu